

STATUS FOTOGRAFIJ KOT KNJIŽNIČNEGA GRADIVA IN NJIHOVA KATALOGIZACIJA V PERSPEKTIVI SLOVENSkih PRIROČNIKOV, PRAVILNIKOV IN STANDARDOV

Branka Kerec

Oddano: 25.03.2004 – Sprejeto: 18.09.2004

Pregledni znanstveni članek

UDK 025.31:77

Izвлеček

Prispevek prinaša pregled slovenskih priročnikov, pravilnikov in standardov, ki se ali so se uporabljali pri strokovni obdelavi knjižničnega gradiva. Raziskovanje je usmerjeno v njihov odnos do fotografskega gradiva oz. v njihov ožji del, na fotografije. Preverja se status fotografij v prvem slovenskem priročniku Knjižnice in knjižničarsko delo, prvem slovenskem pravilniku Abecednem imenskem katalogu in v njegovi drugi izdaji, ter v Pravilniku i priručniku za izradbu abecednih kataloga (PPIAK). Katalogizacija fotografij je zajeta tudi v Mednarodnem standardu za opis neknjižnega gradiva (ISBD(NBM)) in PREKAT-u. Večja pozornost v prispevku je namenjena Pravilom za katalogizacijo v grafičnih zbirkah, ki so rezultat dela strokovne komisije pri Društvu bibliotekarjev. Kljub njihovi sorazmerni starosti nastanka so nekatera pravila še danes praktična in uporabna. Avtorica skozi priročnike preverja, kako podrobno in natančno vsi zgoraj naštetih prinašajo pravila za katalogizacijo fotografij.

Ključne besede: katalogizacija, fotografije, fotografsko gradivo, neknjižno gradivo, posebne zbirke, grafične zbirke

Kerec, Branka: The status of photographs as library materials and their cataloguing through the perspective of Slovenian handbooks, regulations and standards. Knjižnica, Ljubljana, 48(2004)3, 135-155

Abstract

The article presents an overview of Slovene handbooks, regulations and standards, which are, or have been, used in the cataloguing of library materials. The research is concentrated on their relation with photographic materials ie. with the smallest part, the photograph. The status of photographs is being looked at in the first Slovene handbook *Knjižnice in knjižničarsko delo*, the first Slovene regulations *Abecedno imenski katalog* and its second edition, and in *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga (PPIAK)*. The International Standard Bibliographical Description for Non-Book Materials (ISBD(NBM)) and PREKAT also deal with the cataloguing of photographs. Greater attention is paid to the *Pravila za katalogizacijo v grafičnih zbirkah*, which is the work of professional committees of the Union of Associations of Slovene Librarians. Although some of the regulations are quite old, they are still very practical and usable. The author examines the handbooks from the point of view of how detailed and accurately they provide the regulations for cataloguing photographs.

Key words: cataloguing, photographs, photographic materials, non-book material, special collections, graphic collections

1 Uvod

Verjetno se je vsak izmed nas v svojem življenju že srečal s fotografijo. Ta nam lahko pomeni drag spomin na pretekle dogodke, lahko nas zanima raziskovalno, nam pomeni neprecenljiv dokument ali nam ponuja neko informacijo.

Ena izmed osnovnih značilnosti socialnega statusa fotografije je njena razširjenost in njena množičnost. Zato je fotografija odprta najrazličnejšim interpretacijam – ima svojo zgodovino, teorijo, estetiko, svoje velike in male mojstre, nepregledno množico anonimnih praktikantov, univerzalno aplikabilnost in ogromen fundus gradiva, ki je vedno dostopno v določeni količini za proučevanje po določenem ključu (Kovič, 1989).

Fotografsko gradivo v fondih knjižnic predstavlja del kulturne dediščine, ki jo poleg knjižnic tvorijo še arhivi, muzeji, galerije ter društvene in zasebne zbirke. Glede na usmeritev omenjenih inštitucij in zasebnikov, so kriteriji za izbor in vključitev fotografskega gradiva v fonde med njimi različni. Vsem pa je enotna težnja, kako in do kakšne mere fotografsko gradivo sistematično popisati in dokumentirati z namenom, da je informacija o vsebini in lokaciji fotografskega gradiva dostopna tisti potencialni populaciji, ki jo želi proučevati po katerem koli ključu.

V prispevku je podan pregled tistih katalogizacijskih pravil v slovenskih priročnikih, pravilnikih in standardih, ki obravnavajo fotografije. Vključitev fotografij v knjižnične fonde in njihova katalogizacija je od knjižničarjev zahtevalo usklajevanje s katalogizacijsko prakso drugega knjižničnega gradiva in hkrati upoštevanje specifičnih lastnosti fotografije kot medija. To je pripeljalo do načina katalogizacije, ki ga za fotografije uporabljamo danes.

Termin »fotografija« se v prispevku uporablja za pozitive, medtem ko zajema širši termin »fotografsko gradivo« še negative, diapozitive in razglednice.

2 Nekaj pomembnejših pravilnikov v svetu

Prvi knjižnični katalogi so bili izdelani brez enotne osnove in brez zapisanih pravil, pogosto kar po ustnem izročilu (Petek, 1998). Način popisovanja in urejanje katalogov se je zato razlikoval od knjižnice do knjižnice, posledica tega pa so bili različni katalogizacijski pravilniki. Eden takšnih je katalog Britanskega muzeja, za katerega je Antonio Panizzi l. 1839 pripravil prvi pravilnik, ki hkrati velja za prvi pravilnik *abecednega imenskega kataloga*¹. Večina pravil obravnava ureditev kataloga in probleme pri oblikovanju značnic. S pravilnikom je Panizzi pričel gibanje za standardizacijo katalogov in katalogizacijskih pravil (J.D. Saye in A. Sauperl, 2000). Temelje ideje o poenotenju pravil zasledimo že osemindeset let pred Panizzijem, v francoskem pravilniku oz. Navodilih za centralni katalog francoskih podržavljenih knjižnic². Izšel je l. 1791 in velja za prvi *nacionalni* pravilnik za katalogizacijo (Petek, 1998). Ta je bil obvezen za popis gradiv, ki so bila shranjena v skladiščih po vsej državi, kartice s podatki o popisanem gradivu pa so se zbirale centralno - v Parizu.

Z ameriškega področja sta pomembna t. i. Jewettov in Cutterjev pravilnik. Charles Coffin Jewett je zagovarjal *idejo o centralnem katalogu* ameriških knjižnic. L. 1852 je izdal pravilnik³, v katerem je ločil katalogizacijski proces na bibliografski zapis in značnico. Po njegovem mnenju naj bi bil katalog sestavljen iz posameznih enot, podobno kot veliko kasnejši ISBD (Petek, 1998). Za nas je pomemben predvsem zato, ker je vplival na kasnejše Pruske inštrukcije, izšle l. 1899. Te smo prevzeli tudi v Sloveniji.

1 *Catalogue of Printed Books in the British Museum.*

2 *Instruction pour procéder à la confection du catalogue de chacune des bibliothèques sur lesquelles les directoires ont du ou doivent incessamment apposer des scellés.*

3 *On the Construction of Catalogues of Libraries, and of a General Catalogue, and their Publication by Means of Separate, Stereotyped Titles, with Rules and Examples.*

Jewetov pravilnik je veljal vse do l. 1876, ko je Charles Ammi Cutter izdal pravilnik za *križni katalog*⁴. V njem se je ukvarjal z določanjem in oblikovanjem značnice. Hkrati je zagovarjal drugačen vrstni red od dosedanjega, to je za postavitev značnice pred bibliografski opis.

3 Funkcija kataloga

Omenjeni pravilniki predstavljajo razvojne mejnike, ki so pripeljali do današnje katalogizacijske prakse. Gre za ločenost avtorstva in bibliografskega opisa. Cilj določitve avtorstva in posledično izbora značnice ter bibliografski opis s pripomočki za razvrščanje in morebitnimi dodatnimi vpisi je izdelava kataložnega vpisa. Kataložni vpis je uvrščen v katalog in mora *nedvoumno in nezamenljivo identificirati gradivo, ki ga opisuje*. Namen vsakega knjižničnega kataloga je torej dati uporabniku informacijo o tem:

- 1 ali knjižnica ima določeno publikacijo, ki jo označuje avtor ali naslov;
- 2 katere publikacije določenega avtorja ima, in
- 3 katere izdaje, prevode, priredbe določenega dela ima knjižnica (Petek, 1998).

Funkcija kataloga ostaja nespremenjena ne glede na to, ali gre za splošni katalog ali specialni katalog, npr. za katalog fotografij. Funkcija ostaja nespremenjena tudi ne glede na to, ali gre za lokalni, centralni ali vzajemni katalog. Zlasti poveza računalniško podprtih katalogov v sodobnem času bolj kot kdajkoli prej izraža težnjo po poenotenju katalogizacijskih pravil različnih vrst gradiv.

4 Slovenski priročniki in pravilniki

Prvi slovenski katalogizacijski pravilniki so temeljili na Pruskih inštrukcijah⁵, ki jih je za abecedno katalogizacijo l. 1919 priredil Joža Glonar. Po Pruskih inštrukcijah so se opisi anonimnih del izdelali po načelu vodilnega samostalnika, enako je veljalo za katalogizacijo korporativnih avtorjev (Petek, 1998).

Tik pred drugo svetovno vojno, l. 1940 je Avgust Pirjevec izdal prvi slovenski strokovni priročnik Knjižnice in knjižničarsko delo. Ta priročnik še upošteva

⁴ *Rules of a Dictionary Catalog.*

⁵ *Instruktionen für alphabetischen Kataloge der Preussischen Bibliotheken.*

Pruske inštrukcije. Med drugim v desetem poglavju govori o imenskem katalogu in katalogizaciji.

Pirjevec definira gradivo, ki mora biti katalogizirano in govori o tiskih, ki jih označuje in izpričuje naslovni list. Le takšni tiski tvorijo samostojno bibliografsko enoto (Pirjevec, 1940). V nadaljevanju našteje vrste gradiv, ki jih smatra za samostojne bibliografske enote. To so: časopisi in časniki, serije in zbirke, zborniki, dela enega, dveh ali treh avtorjev v enem ali več zvezkih, dela z domnevnim avtorjem oz. avtorji ter anonimna dela. Vse publikacije, ki nimajo naslovnega lista, za Pirjevca niso samostojne bibliografske enote in zato niso predmet strokovne obdelave. Izjemo pri tem naredi za posebne odtise oz. separate. Ker Pirjevec govori le o *tiskih, ki jih izpričuje naslovni list*, lahko zaključimo, da h knjižničnemu gradivu prišteva le publikacije z naslovnim listom in zato v knjižni obliki, ne pa tudi drugih. Torej h knjižničnemu gradivu ne prišteva fotografij.

Drugačno situacijo zasledimo sedem let po izdaji Pirjevčevega splošnega priročnika. L. 1947 smo Slovenci dobili *prvi pravilnik za katalogizacijo*, Abecedni imenski katalog (dalje AIK '47). Ta pravilnik pomeni opustitev Pruskih inštrukcij in prehod na angloameriški pravilnik iz l. 1908⁶ (Petek, 1998).

AIK '47 na splošno podaja pravila za katalogizacijo. Najprej obravnava bibliografski opis in nato značnico. V primerjavi s Pirjevčevim priročnikom AIK '47 že razširi vrste gradiv, ki jih lahko knjižnica vključi v svoje fonde. Vsaj dvakrat se dotakne tudi fotografij. Najprej to stori implicitno v uvodu, kjer govori o vrstah katalogov. Drugič se dotakne fotografij na mestu, kjer govori o avtorjih.

Glede na obseg katalogov AIK '47 loči splošni (univerzalni) ter posebni (specialni) katalog. Posebni katalog po AIK '47 služi *določenim namenom in potrebam knjižnice kot dopolnilo in razbremenitev splošnih katalogov*. Tako imajo posebne kataloge: časniki, časopisi in revije, rokopisi, ročne knjižnice, inkunabule, muzikalije, zemljevidi, *grafična dela*, dvojnice itd. Čeprav grafičnih del nato nikjer podrobno ne definira, pa pri poglavju o imenskih značnicah, kjer govori o tem, kdo so lahko avtorji, definira tudi fotografe. Pravi, da so avtorji tudi »komponisti in likovni umetniki (slikarji, kiparji, tudi fotografi itd.)« (Abecedni imenski katalog, 1947, str. 33). Vendar ta definicija upošteva samo umetniški vidik fonda fotografij, ki ga lahko ima knjižnica, ne pa tudi dokumentarnega. Kljub temu gre za prvo omembo fotografa kot avtorja in implicitno fotografskega gradiva kot knjižničnega gradiva, v kolikor tega pojmuje kot del grafične zbirke.

Nova izdaja Abecednega imenskega kataloga, izšla l. 1967 (dalje AIK '67), fotografa kot avtorja sploh opusti. Na začetku pravil pove samo, da velja izraz knjiga

6 *Catalog Rules : Author and Title Entries (ameriška verzija), Cataloging Rules : Author and Title Entries (angleška verzija). Pravilnik je rezultat sodelovanja med American Library Association (ALA) in Library Association (LA) in temelji na Cutterjevem konceptu pravil.*

tudi za *ustrezne enote drugega knjižničnega gradiva*, enako izraza publikacija in tisk (Kalan, 1967). Nato se v primerjavi s prvo izdajo AIK '67 dejansko posveča samo katalogizacijskim pravilom. Tudi v primerih, ki so podani v drugem delu pravilnika, ne zasledimo primera katalogizacije fotografij.

5 Pravila za katalogizacijo v grafičnih zbirkah

Med izidom prvega in drugega katalogizacijskega pravilnika, med l. 1947 in 1967 je prišlo do različnih dogodkov, ki niso vplivali le na bibliotekarsko stroko v celoti, temveč so se dotaknili tudi katalogizacije.

L. 1950 je bilo na republiškem posvetovanju Društva bibliotekarjev ustanovljenih šest strokovnih komisij, med njimi tudi *Komisija za grafične zbirke*, katere vodja je postal Bogo Pregelj⁷. Rezultat dela te komisije je bila izdelava Pravil za katalogizacijo v grafičnih zbirkah (dalje Pravila), izšla l. 1953⁸. Novo izdajo so ta pravila doživela l. 1971. Vsebinsko se obe izdaji ne razlikujeta, razlika je le v tem, da sta v prvi izdaji iz l. 1953 v primerih, ki sledijo pravilom in ponazarjajo uporabo obravnavanih pravil, dva primera katalogizacije več kot v drugi izdaji.

Pravila obravnavajo pet sklopov. Takoj za uvodnim delom se dokaj natančno posvetijo katalogizaciji, sledi poglavje z naslovom Stvarna značnica in nato poglavje o ravnanju z grafikami. Na koncu so dodani še primeri, ki ponazorijo prej podana katalogizacijska pravila.

Že v uvodnem delu Pravil je zapisana ugotovitev, da dobi »vsaka znanstvena knjižnica sčasoma vrste predmetov, ki često niso produkt tiskarskega dela, vendar so tako povezani s knjigo in knjižnično zalogo, da jih moramo uvrščati v sestav knjižnice« (Pregelj, 1971, str. 1). Pregelj opozori na nepopolnost poimenovanja *grafične zbirke*, ker zajema grafični oddelek ali zbirka razen grafik tudi druga sorodna umetniška ali umetno obrtna dela, ki niso knjige ali brošure /.../. Nato Pravilnik izredno natančno definira, kaj se uvršča v grafični oddelek ali zbirko.

7 Bogo Pregelj je bil hkrati še vodja Komisije za centralni katalog. Poleg Komisije za grafične zbirke in Komisije za centralni katalog so bile imenovane še naslednje komisije: Komisija za izpopolnitev abecednega imenskega kataloga, Komisija za abecedni stvarni katalog, Komisija za atlante in zemljevide in Komisija za muzikalije. Vse komisije naj bi pripravile gradivo in izdelale pravila za strokovno delo na posameznih strokovnih področjih.

8 Pregelj, B.: *Pravila za katalogizacijo v grafičnih zbirkah*.

V grafični oddelek so vključene tudi fotografije, ki so navedene takoj na drugem mestu⁹. Fotografije so še natančneje razdeljene na:

1. pozitive,
2. negative,
3. diapozitive in
4. filme (Pregelj, 1971).

V primerjavi s prvim splošnim priročnikom Knjižnice in knjižničarsko delo in prvim slovenskim pravilnikom za katalogizacijo Abecednim imenskim katalogom, Pravila sploh prvič natančno opredelijo fotografsko gradivo kot knjižnično gradivo. Hkrati je fotografsko gradivo prvič bolj podrobno definirano glede na obliko.

V Pravilih sta pomembnejši še dve splošni pravili. Prvo pravilo se nanaša na vrsto katalogov, drugo na splošno katalogizacijo.

Pregelj določa, naj se v abecedni imenski katalog vpisujejo samo tiste grafike, ki imajo knjižno obliko, vse druge predmete pa naj bi se vpisovalo v katalog grafične zbirke, torej v specialni katalog. Hkrati dobe grafične zbirke v knjižni obliki kazalke v imenskem in stvarnem katalogu grafičnega oddelka (Pregelj, 1971). To pravilo moramo presojati z vidika klasičnega listkovnega kataloga. Pregelj namreč sledi navodilu, ki je bilo podano že v AIK '47. Po tem pravilu služi specialni katalog *določenim namenom in potrebam knjižnice kot dopolnilo in razbremenitev splošnih katalogov* (Abecedni imenski katalog, 1947). Takšni specialni katalogi so dejansko razbremenili splošne kataloge in že na začetku glede na vrsto gradiva usmerili uporabnika k posebnemu katalogu. Z vidika današnjega vzajemnega kataloga je to pravilo manj pomembno, saj računalniško podprti katalogi zabrišejo meje med splošnimi in specialnimi katalogi. Vzajemni katalog namreč funkcioniira kot ena sama baza podatkov, ki vključuje bibliografske podatke za različne vrste gradiva, in prevzame funkcijo specialnega kataloga šele, ko ga uporabnik natančneje definira po dodatnih možnostih, ki mu jih ponujajo javno dostopni katalogi (OPAC-i). Uporabnik pri definiranju svoje uporabniške zahteve v OPAC-u označi, katero vrsto gradiva želi. V tem primeru se iskanje po katalogu izvede ne v celotnem knjižničnem katalogu, temveč le v njegovem delu. Če primerjamo ta postopek z uporabnikovim iskanjem v klasičnem listkovnem katalogu, je razlika v tem, da se je uporabnik pri iskanju v klasičnem katalogu za iskanje fotografskega gradiva moral fizično preseliti k drugemu, specialnemu katalogu.

9 Ostalo gradivo, ki se uvršča v grafični oddelek je poleg fotografij še: 1. ročne reprodukcije slikarskih, kiparskih, arhitekturnih del, 2. faksimili, avtografi, kjer ni posebnega oddelka, 3. obrtne in trgovske tiskovine, v kolikor so podane grafično umetniško (plakati, znamke, bankovci, koleki), 4. originalne risbe in slike, v kolikor ni posebnega oddelka, in 5. umetno-obrtniške izdelke, ki so povezani z grafično produkcijo (Pregelj, 1971).

Drugo pomembnejše splošno pravilo v Pravilih zadeva katalogizacijo samo. Pregelj priporoča, naj se pri izdelavi zapisa grafične zbirke *kolikor mogoče približamo katalogizaciji knjig* (Pregelj, 1971). V glavnem se tudi sklicuje na pravila katalogizacije knjig (imenuje jo knjižna katalogizacija), n pr. ko govori o katalogizaciji grafičnih zbirk v knjižni obliki ali ko govori o obliki in zapisu naslova ali impresuma.

Posebej in dokaj natančno Pravila navajajo tiste posebnosti, kjer veljajo drugačna pravila od knjižnih. Tako moramo po Preglju pri ugotavljanju avtorstva pri fotografijah upoštevati:

1. tvorca predloge,
2. fotografa in
3. delavnico (Pregelj, 1971).

Ko kasneje Pregelj govori o impresumu, ki ga je potrebno navajati po katalogizacijskih pravilih imenskega kataloga (torej mesto nastanka, založba, leto, tiskarna) pravi, da je pri fotografijah in umetno obrtnih predmetih potrebno navesti delavnico (Pregelj, 1971). To pravilo je popolnoma utemeljeno in na mestu, saj fotografije niso produkt običajnih tiskarskih in knjigotrških poti. Namesto založbe na fotografijah običajno najdemo podatek o delavnici ali ateljeju, kjer je fotografija nastala.

Pomanjkljivost zgornjega Pregljevega pravila o ugotavljanju avtorstva je le v tem, da nikjer natančno ne poda vsebinske ločitve med tvorcem predloge in fotografom.

V Pravilih prvič zasledimo večji poudarek na podatkih, ki jih popišemo v opombah. Pregelj natančno zapiše, kakšne opombe moramo vnesti v bibliografski zapis. Za katalogizacijo fotografij so pomembne vse štiri naštete opombe:

1. velikost,
2. izdelovalna tehnika,
3. po potrebi opis predmeta, in
4. bibliografski podatki o predmetu (Pregelj, 1971).

Velikost (točka 1) je po teh Pravilih potrebno določiti in navesti trikrat. Najprej je treba izmeriti višino in širino 'reprodukcijske' plošče, nato višino in širino lista in nazadnje višino in širino okvirja. Gre za določanje velikosti, ki jo danes zasledimo predvsem pri katalogizaciji zemljevidov. Razlika je le v tem, da danes podatka o velikosti ne vpisujemo kot opombo, temveč jo skoraj vedno vključimo v območje fizičnega opisa enote, v območje opomb pa jo navedemo samo v določenih primerih.

Pomembna je tudi zadnja navedba velikosti, namreč višina in širina okvirja, kadar ga vsebovana enota - fotografija vsebuje. Z raziskovalnega vidika je mnogokrat pomembna prvotna ali originalna uporabnost same fotografije in ne samo njena vsebina. Če bi primerjali fotografijo s knjigo, bi lahko rekli, da ima v določenih primerih originalni okvir fotografije skoraj enak pomen kot vezava starejših, redkih ali dragocenih knjig. Zato tudi pri današnji katalogizaciji fotografij ne bi smeli zanemarjati navajanja večkratnih dimenzij vključno z upoštevanjem velikosti okvirjev.

Tudi pri navedbi izdelovalnih tehnik (točka 2) zasledimo v Pravilih vsebinsko razdelano delitev. Pregelj našteje ročne¹⁰ in mehanične¹¹ grafične tehnike, ročne barvne tiske z ene, dveh ali več plošč ipd. Poleg fotografije kot izdelovalne tehnike navaja še daguerrotipijo. Dagerotipija je poimenovanje za prve fotografije, ki so nastale s takrat novim postopkom in so postale razširjene od l. 1839 naprej. Izraz velja za fotografije, nastale med l. 1839 in 1860. Po l. 1860 je prevladalo splošno poimenovanje fotografija¹².

Pravila še navajajo, da je pri opisu predmeta (točka 3) in bibliografskih podatkih (točka 4) potrebno za fotografije navesti podatke o 'postanku predmeta', o bivšem lastniku ali o inačici naslova. Lahko se navede še strokovna literatura o predmetu ali tuji katalogi (Pregelj, 1971). Ker za fotografije ne veljajo običajne knjižgotrške poti in pravila 'naslovnega lista', so takšne opombe mnogokrat edini vir informacij, ki identificirajo in dokumentirajo samo bibliografsko enoto. Ta napotek je koristen, in je njegovo upoštevanje zaželeno še danes, čeprav kasnejši pravilniki nikjer tako eksplicitno tega ne povedo.

V Pravilih na koncu poglavja, ki obravnava katalogizacijo, zasledimo izredno praktičen napotek, ki ga Pregelj zapiše v opombi in ne v pravilu. Priporoča, naj se *primerki ljudske umetnosti* dodatno označijo s črko L. Podobno priporoča, naj se bibliografsko enoto označi z oznako, ki pove, ali gre za negativ (tudi kliše), kar je označeno s črko A, ali pozitiv (tudi odtis), kar je označeno s črko B. Označiti je potrebno tudi, ali je enota sposobna za reprodukcijo ali ne (s črkama r oz. nr) (Pregelj, 1971). Slednji podatek že iz kataložnega zapisa opozori na to, ali je gradivo morda poškodovano in ga je zato potrebno posredovati uporabniku - če sploh - še z večjo previdnostjo.

10 N. pr.: lesorez, linorez, sekanec (Schrottblatt), bakrorez, jeklorez itd.

11 N. pr.: cinkografijo, avtotipijo, heliogravuro, oljni tisk itd.

12 Louis Daguerre, po katerem se imenuje postopek izdelave fotografij dagerotipija, je objavil svoj izum l. 1839 ob navzočnosti članov francoske vlade, Akademije znanosti in Akademije umetnosti v Parizu. Za svoj izum je izjavil, da gre za kemijski in fizikalni postopek, ki se dotika znanosti in umetnosti. Kljub takšnemu poimenovanju je znano, da je že takrat obstajal izraz fotografija. Ta se je kot splošno znan termin uveljavil po l. 1860, ko so se za izdelavo fotografij uveljavile mokre kolodijske plošče (Kambič, 1989).

Kot je razvidno iz zgoraj opisanega, omenjena Pravila v uvodnem delu in v poglavju katalogizacije dokaj natančno obravnavajo specifike gradiv, ki jih prvi in splošni pravilnik za katalogizacijo, AIK '47 posebej in podrobno ne obravnava.

Prav tako AIK '47 ne vsebuje pravil za vsebinsko razvrščanje, medtem ko jih Pravila obravnavajo v poglavju Stvarna značnica. Ker namen tega pregleda Pravil ni posredovanje njihove celotne vsebine, bodo tako kot prej povzeta le tista pravila, ki se neposredno nanašajo na fotografsko gradivo.

Pregelj ugotavlja, da grafična zbirka poleg križnega (imenskega in naslovnega) kataloga uporablja tudi sistematični katalog. Stvarne značnice se tako določajo po več vidikih:

- 1 po tehniki,
- 2 po vsebini,
- 3 po namenu,
- 4 po kraju,
- 5 po času in,
- 6 eventuelno še po reprodukcijski uporabnosti (Pregelj, 1971).

Zatem doda, da zaradi lažje razporeditve uporabljamo klasifikacijski sistem, *izdelan po vzorcu* mednarodne decimalne klasifikacije. Tako loči privesne in glavne 'številke'.

Privesne številke, kot imenuje vrstilce, pozna za vsebino, namen, kraj in čas. Vsebino označi privesni vrstilec .0. Tako n pr. z .03 označimo anatomijo, akte in telovadbo, z .045 portret, .093 pa služi za označevanje delov mest oz. slik naselij (vasi, mest) in delov naselij (cest, trgov). Privesne številke za namen uvaja pomišljaj (-), tako da n pr. -1 pomeni umetniški, -2 znanstveni ali namen za učne potrebe, -4 pomeni dekorativni, stenski namen, in -7, ki označuje razglednice oz. pokrajinske slike. Privesna številka za kraj se po teh pravilih tvori po decimalni klasifikaciji geografskih imen, enako je potrebno tvoriti časovne oznake *po pravilih DK* (Pregelj, 1971).

Privesnim vrstilcem sledijo glavni, med katerimi je tudi vrstilec za *fotografske reprodukcije* (72). Te deli bolj podrobno:

720 obče,

721 stare fotografske tehnike (daguerrotipija in podobno).

Pri obeh je dodana možnost nadaljnje delitve z .1, ki pomeni ročno kolorirano.

Nadaljuje z delitvijo:

722 fotografija,

723 stereofotografija in

724 diapozitiv.

Pri vseh treh je možnost podrobnejše delitve na ročno kolorirano (.1) in na barvno (. 2) fotografijo, stereografijo ali diapozitiv. Nadaljuje z:

725 za film, in

726 za mikrofilm.

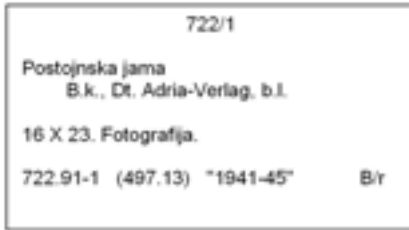
Obema je dodana možnost za barvno tehniko (.2).

Pregelj v istem poglavju poda razliko med kataložnima zapisoma za glavni in stvarni katalog: zapis za stvarni katalog se razlikuje od zapisa za imenski katalog le v glavi, kjer stoji namesto naziva avtorja polna stvarna značnica (Pregelj, 1971). V stvarnem katalogu se opuščajo tudi bibliografske opombe. Ob omenjenih dveh obstaja razlika še pri mestu navedbe signature. Signaturo v imenskem katalogu sestavlja glavno število klasifikacije z zaporedno številko lista. Iz primerov, ki so dodani na koncu Pravil je razvidno, da se ta vpiše na vrh in na sredino kataložnega listka. V stvarnem katalogu je potrebno signaturo vpisati na drugem mestu, za impresumom. Razlika med vpisoma za imenski in stvarni katalog se torej kaže v treh segmentih: gre za razliko v 'glavi' zapisa, za opuščanje opomb v stvarnem katalogu in za drugačen vrstni red signature. Razlika med katalogoma je popolnoma razumljiva, saj gre v stvarnem katalogu za drugačen princip razvrščanja bibliografskih zapisov. Stvarni katalog ima namreč drugačno funkcijo in princip iskanja kot abecedni imenski katalog.

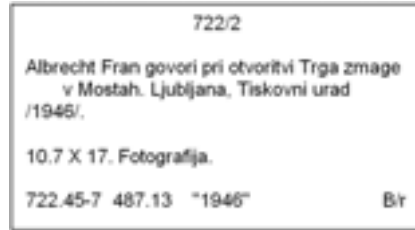
Pred samimi primeri je dodano poglavje, ki vsebuje nakaj splošnih napotkov za ravnanje z grafikami. Zvemo, kako moramo gradivo hraniti, kako spravljati v mape ter kako in kje je potrebno signirati in označevati lastništvo na sami enoti.

V primerih, ki sledijo, so izbrani zapisi za skoraj večino gradiva, ki ga Pregelj uvršča v grafično zbirko. Primeri lepo pokažejo uporabo vseh pravil, ki so podana prej. Od štirinajstih primerov v prvi izdaji in dvanajstih v drugi izdaji, sta v obeh izdajah kot primer fotografske reprodukcije podana dva primera, in sicer za umetniško fotografijo in razglednico.

Primer katalogizacije fotografije je naveden kot prvi primer sploh. Iz kataložnega zapisa razberemo, da gre za pozitiv, za umetniško fotografijo Postojnske jame dimenzij 16 x 23 cm. Posneta je bila med l. 1941 in 1945 in je tako ohranjena, da jo je možno reproducirati. Primer katalogizacije razglednice, podan nekoliko kasneje, nam pove, da gre za portretno razglednico Frana Albrechta v Mostah. Razglednica je bila posneta l. 1946, je velika 10,7 x 17 cm in jo je ravno tako mogoče reproducirati. Oba primera sta zaradi prikaza uporabe pravil v praksi navedena spodaj, na Sliki 1 in 2:

Slika 1: Kataložni zapis za fotografijo

Slika 2: Kataložni zapis za razglednico

V primerjavi s prvim slovenskim splošnim priročnikom in prvim slovenskim katalogizacijskim pravilnikom, so Pravila prvič do sedaj izredno natančno ne samo definirala status fotografij kot knjižničnega gradiva, zbranega v posebnih zbirkah in s posebnim - imenskim in stvarnim specialnim katalogom, temveč pri podajanju pravil za katalogizacijo fotografij upoštevajo tudi specifiko fotografij kot medija. Način katalogizacije fotografij, kot ga podaja Pravilnik, podaja za katalogizirano enoto informacijo tako o njeni vsebini in fizičnem opisu kot tudi o njeni (ne)poškodovanosti, o njenem namenu, uporabnosti ali (ne)možnosti reproduciranja.

6 Leto 1961 in pravilniki po njem

Premik v mednarodni in tudi slovenski katalogizacijski praksi zasledimo v naslednjem desetletju. Leto po izidu Pravilnika, l. 1954, je bila pri IFLI ustanovljena delovna skupina¹³, ki se je pričela ukvarjati s knjižničnimi katalogi in problemi enotnega katalogiziranja (Petek, 1998). Rezultat delovanja je bila organizacija mednarodne konference o načelih katalogizacije v Parizu l. 1961. Na tej konferenci sprejeta načela za standardizacijo značnice, znana kot Pariška načela, so vplivala tudi na slovensko katalogizacijsko prakso.

Tako nova izdaja AIK '67 že upošteva Pariška načela. Kot je bilo že ugotovljeno, ta v odnosu do fotografij ne prinaša nobenih novosti. Prinese pa opustitev ali boljše posplošitev osnovne definicije o tem, kaj je gradivo knjižnice, ali kot pravi AIK '47, katero knjižnično gradivo se uvršča v glavni in katero v posebni katalog. Hkrati ne navede nobenega primera, ki bi kazal na obravnavo fotografij. Tega ne zasledimo niti v poglavjih, ki govorijo o obsegu, formatu in prilogah, niti med primeri, ki so dodani na koncu publikacije. AIK '67 torej podaja splošna pravila za katalogizacijo in ne vsebuje posebnih pravil za katalogizacijo fotografij.

13 Working Group on the Coordination of Cataloguing principles.

Po udeležbi na mednarodni konferenci v Parizu je takratna Komisija za katalogizacijo pri Zvezi društev bibliotekarjev Jugoslavije pristopila k izdelavi novega pravilnika za vse republike, ki je izšel devet let kasneje. Prvi del Pravilnika i priručnika za izradbu abecednih kataloga¹⁴ (dalje PPIAK), ki obravnava značnice in iztočnice, je izšel l. 1970 (druga izdaja l. 1986). Drugi del, ki govori o kataložnem opisu, pa je izšel šele l. 1983¹⁵. Pomembno je opozoriti, da je PPIAK hkrati tako priročnik kot pravilnik in spada med najpopolnejše pravilnike za katalogizacijo v svetu (Petek, 1998).

Stvarno kazalo nam pove, da PPIAK obravnava fotografije v štirih členih, da pa velja pogledati še pravila pod definicijo fotograf oz. likovni umetnik (še dodatna dva člena). Ker prvi del PPIAK govori o pravilih za določitev značnic, gre za pravila, ki določajo fotografa – likovnega umetnika kot avtorja. Na začetku četrtega člena je podana definicija individualnega avtorja. To je *fizična oseba, katere delo je duhovna stvaritev* (Verona, 1986). Ta definicija je splošna in ne definira, v kakšni obliki ali s kakšnim medijem fizična oseba svojo duhovno stvaritev izraža. Vsi odgovarjajoči, zgoraj naštetih členi, ki naj bi obravnavali fotografa, in primeri, ki jim sledijo, nadalje veljajo za fotografska dela, ki so reproducirana in ne za samo fotografijo, za pozitivne. To je tudi razumljivo, saj je že v uvodu prve izdaje zapisano, da je PPIAK namenjen izdelavi splošnih oz. glavnih abecednih katalogov v vseh vrstah knjižnic. Posebne vrste gradiva, npr. zemljevide, glasbeni tisk, filme, gramofonske plošče, drobni tisk i. dr. pa obravnava samo v primeru, kadar ti izpolnjujejo pogoje, da jih vključimo v splošni (glavni) katalog knjižnice (Verona, 1986). Čeprav eksplicitno ne pove, da k temu gradivu prišteva tudi fotografije, lahko sklepamo, da to velja tudi za fotografsko gradivo. Že AIK '47 in kasneje Pravila za katalogizacijo v grafičnih zbirkah navajata, da je tudi za fotografsko gradivo potrebno izdelati posebne kataloge, v obeh pravilnikih pa se fotografsko gradivo uvršča ob bok zemljevidom, glasbenim tiskom in podobnemu gradivu. To pa pomeni, da PPIAK ne obravnava fotografskega gradiva posebej in natančno, temveč ga zajame le v splošnih pravilih in pravilih, ki veljajo za likovne umetnike in za fotografske reprodukcije v monografijah.

Drugi del PPIAK določa izdelavo bibliografskega zapisa na osnovi mednarodnega standarda (ISBD-ja). V slovenski katalogizacijski praksi se ni tako dosti uporabljaj kot prvi del. K temu je pripomogla sorazmerno pozna izdaja, saj so medtem izšli že prevodi standardov za bibliografski opis, ISBD-ji.

14 Avtorica je Eva Verona.

15 L. 1998 je v slovenskem prevodu izšel še dodatek, *Razlage strokovnih izrazov in stvarni kazali. Ta naj bi katalogizatorjem olajšal uporabo pravilnika in jim omogočil čimbolj uspešno iskanje določenih rešitev, kot je zapisano v uvodu.*

7 Standard za bibliografski opis

Podobno kot Pariška načela so tudi ISBD-ji rezultat dela mednarodne konference¹⁶. Ti so prinesli revolucionarno spremembo v dosedanji katalogizacijski praksi. Gre za delitev bibliografskih podatkov v osem območij in za interpunkcijske simbole, ki jih razumeta tako človek kot računalnik (Petek, 1998). Prva standardna izdaja za monografske publikacije je izšla l. 1974 (slovenski prevod l. 1975). Standard, ki vključuje katalogizacijo fotografskega gradiva, je ISBD za neknjižno gradivo (dalje ISBD (NBM)¹⁷) in je izšel l. 1977. V slovenskem prevodu je izšel l. 1984, predelana izdaja l. 1997.

Mednarodni standardni bibliografski opis neknjižnega gradiva podaja določila za opis in identifikacijo neknjižnih enot, določa zaporedje elementov opisa in podrobno določa način rabe ločil v opisu (ISBD (NBM), 1997).

ISBD (NBM) nikjer v uvodnem delu ne našteje, katere vrste gradiv zajema. Vrste gradiva našteje le v dodatku, kjer so definicije splošnih in posebnih oznak gradiv. Vendar je dodana še opomba, da gre za opis le dela gradiva, ki je dandanes na voljo.

V uvodnem delu je zapisano, da veljajo za monografske neknjižne enote *različne vrste gradiva, katerega osnovni namen je prenos idej, podatkov ali estetskih vsebin*. Definicija ne velja za izvirna umetniška dela in v naravi najdene predmete razen v primeru, kadar so ti zapakirani in naprodaj (ISBD (NBM), 1997). To bi lahko razumeli, kot da ISBD (NBM) ne velja za fotografije, kadar so te izvirna umetniška dela. Vendar je takoj nato dodano, da *omenjene razmejitve niso togo začrtane in da je mogoče predmete, ki sicer izrecno ne sodijo v ISBD (NBM), povsem zadovoljivo opisati s pomočjo teh določil* (ISBD (NBM), 1997). V dodatku, kjer so podane definicije samega gradiva, pa je tudi definicija fotografij.

Zapis po ISBD-ju je del celotnega bibliografskega zapisa in ga samega zase ponavadi ne uporabljamo. Drugi elementi, ki tvorijo celotni bibliografski opis, kot so značnice, vsebinske oznake, enotni naslovi, pripomočki za razvrščanje in pregledi dodatnih vpisov, niso vključeni v ISBD (ISBD (NBM), 1997).

Če bolj natančno pogledamo sestavo bibliografskega zapisa po ISBD, ki deli podatke na območja, vidimo, da se glavne razlike v primerjavi z drugim gradivom v zapisu fotografij pojavijo v dveh območjih: najprej v območju naslova in navedbe odgovornosti (prvo območje) in nato v območju fizičnega opisa (peto območje).

¹⁶ Kopenhagen l. 1969

¹⁷ *International Standard Bibliographical Description for Non-Book Materials*.

Posebno problematiko pri katalogizaciji fotografij predstavljata naslov in navedba odgovornosti. Izbor in oblikovanje naslova ter določanje avtorstva pri katalogizaciji fotografij zahteva celostno obravnavo. Ker ta presega okvire in namen tega prispevka, bomo nanjo na tem mestu le opozorili.

Fotografija kot fizični medij običajno nima nikakršnega naslova. Mnogokrat na njej ni niti podatka, kdo je fotografijo posnel. Tako že na začetku katalogiziranja naletimo na problem, kako izbrati in oblikovati naslov fotografije. Po ISBD-ju pa prav naslov predstavlja prvi element prvega območja v bibliografskem zapisu.

Z enakim problemom se srečamo tudi pri določanju avtorstva. Knjižnica mnogokrat prejme fotografije, za katere nima podatkov, kdo jih je posnel.

ISBD (NBM) ne daje navodila, kako določiti in oblikovati naslov. Standard je treba upoštevati od trenutka, ko smo že določili in oblikovali naslov ter ugotovili avtorja.

Vendar ISBD (NBM) podaja vire, iz katerih jemljemo podatke za katalogizacijo. Pred tem nas opozori, da je oblikovanje ustreznega bibliografskega zapisa pri številnih zvrsteh neknjižnega gradiva, kar velja tudi za fotografije, zapleteno, ker naslovne strani ali ustreznega nadomestila zanjo pogosto sploh ni. To pa pomeni, da podatke v območju naslova in navedbe odgovornosti ponavadi pišemo v oglatem oklepaju, ker v glavnem ne izvirajo iz same enote (ISBD (NBM), 1997).

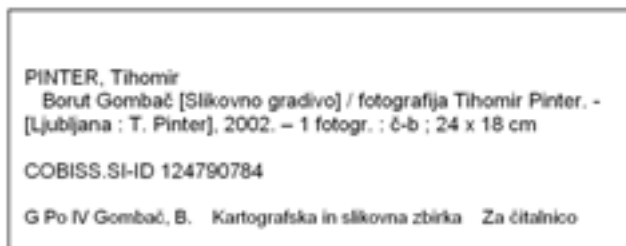
V območju naslova in navedbe odgovornosti po ISBD (NBM) sledi stvarnemu naslovu navedba splošne oznake gradiva. Ta sicer ni obvezna, je pa še posebej priporočljiva in pomembna pri neknjižnem gradivu, ki je vključeno v vzajemne kataloge ali bibliografije. Namen splošne oznake gradiva je, da s splošno razumljivim izrazom in v začetnem delu opisa pove, kakšni vrsti gradiva enota pripada (ISBD (NBM), 1997). Definicija splošne oznake gradiva je kasneje podana v dodatku. Tam pod izrazom *slikovno gradivo* najdemo naslednjo definicijo: *slikovno gradivo je »dvodimenzionalna podoba (ali komplet podob) izdelana v originalni tehniki, kot so risanje, slikanje ali fotografija. Slike so običajno namenjene gledanju s prostim očesom /.../«* (ISBD (NBM), 1997, str. 68). Slednje je dodano zato, ker je prvi del zgornje definicije zapisan tudi pri *projicirnem gradivu*. Projicirno gradivo je po ISBD (NBM) *»dvodimenzionalna podoba (ali komplet podob,) izdelana v originalni tehniki kot so risanje, slikanje ali fotografija, namenjena predvajanju s projektorjem ali povečevalno napravo /.../ »* (ISBD (NBM), 1997, str. 68). V primerjavi s Pravili za katalogizacijo v grafičnih zbirkah je navedba splošne oznake gradiva popolnoma nova. V Pravilih je namreč fizični opis fotografije, ki je naveden šele v opombi, prvi podatek, ki pove, da gre za fotografijo. Nasprotno ISBD (NBM) s splošno oznako gradiva takoj za naslovom opozori na posebno vrsto gradiva.

Po ISBD (NBM) je potrebno splošno oznako gradiva kasneje bolj natančno definirati, in sicer v območju fizičnega opisa.

Prvi element območja fizičnega opisa *imenuje* obravnavani predmet (ISBD (NBM), 1997). Za fotografijo kot posebno oznako gradiva, ki jo vpišemo v fizični opis, je podana naslednja definicija: fotografija je »neprosojen odtis, ki nastane zaradi učinkovanja svetlobe na občutljiv film« (ISBD (NBM), 1997, str. 69). V našem primeru je torej fotografija bolj natančen izraz za gradivo, ki ga že za naslovom opredeli splošna oznaka gradiva, slikovno gradivo.

Kot tretji element je v fizičnem opisu potrebno navesti dimenzije. Te se po ISBD (NBM) navajajo v obliki višina x (krat) širina. V določenih primerih jih lahko bolj natančno definiramo v opombi¹⁸. Če to navedbo dimenzij primerjamo s Pravili za katalogizacijo v grafičnih zbirkah, kjer Pregelj pozna navajanje trojne dimenzije, lahko rečemo, da je pravilo za navajanje dimenzij bolj splošno in za same fotografije mnogokrat pomanjkljivo. Razlika med Pravili in ISBD (NBM) je tudi ta, da se navedba dimenzij po ISBD-ju prenese na sam nivo bibliografskega opisa, v območje fizičnega opisa oz. v peto območje, medtem ko jih Pregelj v celoti vključuje v opombe. Kljub opustitvi možnosti za trojno navajanje dimenzij, ki jih poznajo Pravila, ISBD (NBM) dopušča možnost natančnejšega popisa dimenzij v sedmem območju - območju opomb.

Za ponazoritev uporabe ISBD-ja za neknjižno gradivo je (Slika 3) podan primer katalogizacije fotografije iz slovenskega vzajemnega kataloga. Gre za črno-belo fotografijo dimenzij 24 x 18 cm, na kateri je portret pesnika, pisatelja in knjižničarja Boruta Gombača. Fotografijo je l. 2002 posnel fotograf Tihomir Pinter, zapis pa je l. 2003 kreirala Narodna in univerzitetna knjižnica. Izpis je pripravljen v listkovnem formatu.

Slika 3: Kataložni zapis za fotografijo

Iz bibliografskega zapisa, ki upošteva standard za neknjižno gradivo, vidimo, da so bili podatki o avtorju – fotografu in o vsebini – portretirancu na sami enoti, saj niso zapisani v oglatem oklepaju. Za naslov je bilo izbrano osebno ime portretiranca. V primerjavi s kataložnima zapisoma, ki upoštevatva Pravila za katalogiza-

18 Gl. ISBD(NBM), točki 5.3. in 7.5.

cijo v grafičnih zbirkah (Sliki 1 in 2) pa vidimo, da se območje fizičnega opisa iz opomb premakne v sam bibliografski opis. Fizični opis enote se še dopolni s podatkom o številu fizičnih kosov, ki jih opisovana enota vsebuje (t.j. 1 fotogr.) in s podatkom o barvah. Podatek o barvah je bil po Pravilih razviden le iz vrstila, ne pa že iz samega fizičnega opisa. Razlika obstaja tudi med navedbo signature.

Medtem ko izpis bibliografskega zapisa za fotografijo v listkovnem formatu iz vzajemnega kataloga (Slika 3) ponudi signaturo na dnu zapisa, je signatura v slikah 1 in 2 na vrhu kataložnega listka v obliki glavnega števila klasifikacije.

Primerjava prvih dveh bibliografskih zapisov s tretjim nas opozori še na razliko med klasičnim listkovnim in računalniškim katalogom. Klasični listkovni, v našem primeru specialni katalog, je bil namenjen tako uporabniku kot knjižničarju. Zato prva dva bibliografska zapisa (Sliki 1 in 2) vsebujeta še dodatne parametre, t.j. klasifikacijske oznake in podatek o poškodovanosti in uporabnosti gradiva. Oba podatka sta služila kot informacija knjižničarju, uporabniku pa le posredno. V tretjem bibliografskem zapisu (Slika 3) izbrani izpis v listkovnem formatu teh podatkov ne ponudi, kar pa še ne pomeni, da jih ne vsebuje. To dokazuje, da računalniško podprt katalog omogoča ne samo delitve na splošni in na specialne kataloge, temveč upošteva tudi razliko med uporabniškimi in knjižničarjevimi zahtevami po informacijah. Uporabniški nivo računalniško podprtega kataloga uporabniku ponudi dejansko le podatke, ki jih ta potrebuje kot informacijo o določenem gradivu.

8 Novejša priročnika

L. 2001 je Narodna in univerzitetna knjižnica izdala dva priročnika, ZNAČKO¹⁹ in PREKAT²⁰. Oba priročnika sta zasnovana na principu praktične uporabnosti. Predstavljata osnovni pripomoček pri katalogizaciji in usmerjata na pravila iz različnih virov. Ker so skrajšana pravila ZNAČKE vključena tudi v PREKAT, bo upoštevan le slednji.

PREKAT je zasnovan podobno kot prvi slovenski katalogizacijski pravilnik AIK'47. Najprej obravnava bibliografski zapis, nato avtorstvo in značnice.

Podobno kot vsi prejšnji omenjeni pravilniki izhajajo katalogizacijska pravila PREKAT-a iz obdobja klasičnega listkovnega kataloga. Ta je predvideval za vsako

19 ZNAČKA : priročnik za določanje značnic pri katalogizaciji.

20 PREKAT : priročnik za enostavno uporabo katalogizacijskih pravil.

enoto v abecednem imenskem katalogu najmanj en vpis, lahko pa tudi dva ali več, kadar je bil potreben še dodatni vpis ali vpis za sistemski katalog. Nasprotno vsebuje računalniško podprt katalog le en sam zapis za vse elemente, ki so sicer razpršeni po različnih listkovnih katalogih. Zato postaja razlikovanje med glavnimi in dodatnimi vpisi nepotrebno (PREKAT, 2001). Hkrati vemo, da je danes računalniško podprt katalog presegel funkcijo *zgoj kataloga*, saj nam omogoča še dodatne aplikacije. Opozoriti želimo le na dve, in sicer na izpise, ki jih lahko oblikujemo po različnih kriterijih, in na povezavo bibliografskega zapisa z reprodukcijo dokumenta. Možnost prilagajanja izpisov glede na potrebe je za fotografije morda še bolj pomembno kot za drugo gradivo, ker omogoča urejanje bibliografskih zapisov in izdelavo različnih seznamov in katalogov. Nekatera na videz zastarela določila katalogizacijskih pravil so še vedno uporabna (PREKAT, 2001), glede na funkcionalno uporabnost pa tudi praktična ravno zaradi različnih možnosti izpisov.

Drugo aplikacijo - povezavo bibliografskega zapisa z reprodukcijo dokumenta - pa računalniško podprt katalog omogoča tako, da na dnu bibliografskega zapisa ponudi povezavo z reprodukcijo dokumenta. Pogoj za to je, da je reprodukcija dokumenta predhodno pretvorjena v digitalno obliko²¹.

Na začetku prvega poglavja, ki obravnava bibliografski opis, zasledimo definicijo za gradivo, ki ga priročnik obravnava. Za vse vrste gradiv se uporablja izraz enote, tako za monografske publikacije, neknjižno gradivo, kartografsko gradivo itd. »Izraz *enota* pomeni dokument, skupino dokumentov ali del dokumenta v kakršnikoli fizični obliki, ki je celota in predmet posameznega bibliografskega opisa« (PREKAT, 2001, str. 15). S to definicijo so zaobjete tudi fotografije, čeprav niso eksplicitno imenovane, vendar vemo, da jih po ISBD-ju uvrščamo k neknjižnemu gradivu.

Pravilnik usmerja na veljavna in ponekod opozori na opuščena ali delno opuščena pravila v virih, ki so v uporabi. Ker so bili ti pravilniki obravnavani že zgoraj (AIK'67, PPIAK, ISBD(NBM)), jih na tem mestu ne bomo obravnavali. Opozoriti je treba le na obvezne in priporočljive opombe, ki jih PREKAT podaja za neknjižno gradivo. Te so: opomba o jeziku, o viru stvarnega naslova oz. variantah naslova, opomba k navedbi odgovornosti, k območju izdaje in bibliografski preteklosti, ter opomba o vsebini (PREKAT, 2001). Čeprav v podanih primerih ni primera za fotografijo, so skoraj vse omenjene opombe dragocene za identifikacijo fotografij. Kot je bilo že ugotovljeno, so lahko mnogokrat najpopolnejši podatek, ki nezamenljivo identificirajo posamične enote - fotografije.

Drugi del PREKAT-a govori o določanju avtorstva in podaja definicijo avtorja. »*Avtor* je oseba ali korporacija, ki je nosilka odgovornosti za intelektualno in/ali umetniško vsebino dela ali je pri tem sodelovala« (PREKAT, 2001, str. 100). Nato so naštet

21 Več o tem gl. Kerec, B. (2001): *Nekonvencionalni tiskani (?) nosilci informacij danes*. Knjižnica 45 (3), str. 51-78.

primarni individualni avtorji, vendar med njimi ni fotografa. Zasedimo le *likovnega umetnika*, vendar z dodatkom, 'kadar enoto sestavljajo večinoma reprodukcije njegovih del'. To pa pomeni, da so originalne fotografije oz. pozitivni kot fotografov umetniški izdelek podobno kot v PPIAK izvzete iz obravnave. V primerjavi s Pravili za katalogizacijo v grafičnih zbirkah pa je zgornja definicija avtorja tudi pomanjkljivejša oz. bolj posplošena.

9 Sklep

Pregled priročnikov, pravilnikov in standardov, ki smo jih ali jih še uporabljamo pri katalogizaciji knjižničnih gradiv je pokazal, da imajo ti različen pristop do fotografij.

Medtem ko prvi pravilnik za katalogizacijo, Abecedni imenski katalog iz l. 1947 med knjižnična gradiva prišteva fotografije, jih prvi slovenski strokovni priročnik iz l. 1940 Avgusta Pirjevca še ne. Pirjevčev priročnik, ki je zastavljen bolj široko, saj gre za strokovni priročnik in ne zgolj za katalogizacijski pravilnik, obravnava kot predmet katalogizacije le tiske, ki jih izpričuje naslovni list. Tega pa fotografije nimajo.

Nasprotno AIK '47 fotografije prišteva h knjižničnemu gradivu, saj govori o specialnih katalogih. Pri definiranju gradiv, katerih zapise po AIK '47 vključujemo v posebne in ne v glavne kataloge, našteje tudi grafična dela. V kolikor kot grafična dela razumemo tudi fotografije, veljajo pravila AIK '47 tudi za fotografije. Njihovo upoštevanje pa potrdi še z definicijo avtorjev, med katere prišteje tudi fotografa. Vendar nikjer v pravilniku ni razvidno, ali fotograf označuje avtorja, katerega fotografije so reproducirane n pr. v knjižni izdaji, ali avtorja, katerega originali – pozitivni se hranijo v knjižnici.

Dvajset let kasneje v novi izdaji AIK zasledimo upoštevanje mednarodnih tokov na področju katalogizacije ter posplošitev definicij. AIK '67 uvede dikcijo, po kateri vsa pravila v pravilniku *veljajo za ustrezne enote drugega knjižničnega gradiva*. V kolikor knjižnica kot knjižnično gradivo hrani tudi fotografije, veljajo katalogizacijska pravila tudi za fotografije. Podrobno pa fotografij ne obravnava.

Naslednji pravilnik, PPIAK Eve Verone stori še korak bliže k posplošitvi pravil v smislu veljavnosti za raznovrstno knjižnično gradivo. Čeprav je PPIAK namenjen splošnim in ne specialnim katalogom in čeprav posebej ne obravnava fotografskega gradiva, lahko rečemo, da so pravila prvega dela priročnika veljavna za fotografe. Avtor je po PPIAK tisti, ki *izraža svojo duhovno stvaritev*. Ker je fotografova duhovna stvaritev izražena v fotografiji, predstavlja ta ekvivalent knjigi.

Tudi sodobnejši priročnik PREKAT, ki sicer zaobjema sklop veljavnih katalogizacijskih pravil, sledi tako trendu definiranja po principu veljavnosti pravil za večino knjižničnega gradiva kot težnji po poenotenju katalogizacijskih pravil. S slednjim sledi ideji, ki jo je pričel že Panizzi.

PREKAT opozarja na posebnosti v katalogizaciji, ki jih zahteva raznoliko gradivo in usmerja na primerna pravila. V primerjavi s PPIAK specificira definicijo avtorstva, saj je ta po PREKAT-u nosilec odgovornosti za intelektualno *ali umetniško* vsebino dela. To ponovno potrди fotografa kot avtorja.

Bolj podrobno in dokaj natančno so se katalogizaciji fotografij v primerjavi z zgoraj obravnavanimi priročniki in pravilniki resnično posvetila le Pravila za katalogizacijo v grafičnih zbirkah, kasneje pa skladno z mednarodnim razvojem tudi standard za neknjižno gradivo.

Pravila za katalogizacijo v grafičnih zbirkah so rezultat dela strokovne komisije pri Društvu bibliotekarjev. Ne veljajo le za katalogizacijo, temveč celostno pristopajo k obravnavi gradiv, ki ga vključujejo grafične zbirke. Podane so definicije in natančnejše delitve, podana so navodila za uvrščanje v katalog, katalogizacijska pravila in vsebinska klasifikacija. Pravila so hkrati tudi priročnik, saj nam povedo, kako je potrebno z gradivom rokovati, ga opremljati in hraniti. Kar se tiče same katalogizacije, se pravila že l. 1953 dokaj približajo kasnejšim standardom, ki so v slovenskem prevodu izšla šele l. 1977. Tudi vsebinska klasifikacija se ravna, čeprav ne popolnoma, po decimalni klasifikaciji. Oboje pa dokazuje, kako se je stroka zgledovala po mednarodnih trendih. Pravila so bila pripravljena v času listkovnih katalogov, a so uporabna tudi za računalniško podprte kataloge. Hkrati so v določenih segmentih bolj natančna kot standard, zlasti pri natančnejšem definiranju dimenzij enote in opomb.

Standard za neknjižno gradivo 'prenese' nekatere podatke, ki so jih Pravila vključevala na nivoju opomb, k fizičnemu opisu. Hkrati v primerjavi s Pravili samo dopušča možnost navajanja dvojne ali trojne dimenzije, in še to na dva načina – po presoji katalogizatorja. Uvaja še novost, ki se izkaže za uporabno zlasti v računalniško podprtih katalogih, kjer ni natančne delitve na glavne in posebne kataloge. Gre za navedbo splošne oznake gradiva takoj za naslovom, ki je kasneje specificirana v območju fizičnega opisu.

10 Zaključek

Fotografije so integralni del likovne ustvarjalnosti. Po njihovem nastanku l. 1839 in kasnejšem razvoju so postale izrazito razširjen in množičen medij. Poleg umetniške vrednosti predstavljajo pomembno dokumentacijsko in komunikacijsko sredstvo. Kot takšne so prešle v fonde knjižnic, kjer imajo status knjižničnega gradiva. Pregledani pravilniki to prav gotovo potrjujejo, čeprav je

njihov pristop do katalogizacije fotografij in sploh do priznavanja statusa fotografijam kot knjižničnemu gradivu neenoten, včasih bolj in včasih manj poglobljen. Hkrati obravnavani pravilniki dokazujejo, da zahtevajo fotografije strokovno obravnavo, pri kateri opazimo rahel odklon v primerjavi s katalogizacijo drugega knjižničnega gradiva. To pa je posledica specifične same fotografije kot duhovnega ali umetniškega izraznega medija.

Citirani viri

1. *Abecedni imenski katalog* (1947). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
2. *ISBD (NBM) : mednarodni standardni bibliografski opis neknjižnega gradiva* (1997). Predelana izd. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
3. Kalan, P. (1967). *Abecedni imenski katalog*. Nova izd. Ljubljana: Društvo bibliotekarjev Slovenije.
4. Kambič, M. (1989). Fotografija na Slovenskem : 1839 – 1919. V *150 let fotografije na Slovenskem : 1839-1919* (str. 10-37). Ljubljana: Mestna galerija.
5. Kovič, B. (1989). Fragmenti planetarnega spomina. V *150 let fotografije na Slovenskem : 1839-1919* (str. 6-9). Ljubljana: Mestna galerija.
6. Petek, M. (1998). Nekaj najpomembnejših pravilnikov za katalogizacijo. V *Zbornik razprav : 10 let Oddelka za bibliotekarstvo : 1987-1997* (str. 231-242). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.
7. Pirjevec, A. (1940). *Knjižnice in knjižničarsko delo*. V Celju: Družba sv. Mohorja.
8. Pregelj, B. (1971). *Pravila za katalogizacijo v grafičnih zbirkah*. Tipkopis.
9. *PREKAT : priročnik za enostavno uporabo katalogizacijskih pravil* (2001). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
10. Saye, J. D. & Šauperl, A. (2000). Tradicionalni katalogi v sodobni informacijski družbi. V *Tradicionalni mediji v sodobni informacijski družbi* (str. 95-107). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
11. Verona, E. (1986). *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Prvi dio: Odrednice i redalice*. 2. izd. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo.

Branka Kerec je zaposlena v Univerzitetni knjižnici Maribor kot vodja Katalogizacijsko-redakcijske službe

Naslov: Gospejna 10, 2000 Maribor

Naslov elektronske pošte: branka.kerec@uni-mb.si